บทที่ 10

คติความเชื่อและศาสนา

ประคอง นิมมานเหมินท์
เทียมจันทร์ อ่ำแหวว
โสวัตรี ณ ถลาง

ความเชื่อและศาสนาของประชากรรังสิต

ประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณคลองรังสิตนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันกล่าวได้ว่าประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หลากหลาย ได้แก่ ไทย จีน มอญ ลาว มาเลย์ เป็นต้น จากการศึกษาเชิงสำรวจอาจสรุปได้ว่าความเชื่อหลักที่ประชากรคลองรังสิตนับถือสืบทอดกันมามี 4 แบบ คือ

1. ความเชื่อในเรื่องวิญญาณและอำนาจลึกลับของสิ่งศักดิ์สิทธิที่มองไม่เห็น
2. ความเชื่อในพุทธศาสนา
3. ความเชื่อในศาสนาอิสลาม
4. ความเชื่อในศาสนาคริสต์

10.1. ความเชื่อในเรื่องวิญญาณและอำนาจลึกลับของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น

ความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นความเชื่อแบบดั้งเดิม มีปรากฏในกลุ่มคนไทยทั่วไปทั้งในภาคกลางและภาคอื่น แต่อาจแตกต่างกันในรายละเอียด ได้แก่ความเชื่อในเรื่องผีสาง เจ้าที่เจ้าทาง และเทพหรือเทวดาอารักษ์ เป็นต้น แม้ว่าคนไทยจะนับถือพุทธศาสนาแต่ส่วนใหญ่ก็ยังนับถือและมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อแบบดั้งเดิมควบคู่ไปด้วย

ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบริเวณพื้นที่รังสิต อาจแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. ความเชื่อในเรื่องผีสาง เจ้าที่เจ้าทาง หรือเทวดาอารักษ์

มีสถานที่หลายแห่งที่เป็นศาลหรือที่สถิตของผีหรือเจ้าพ่อเจ้าแม่ ซึ่งนับถือกันว่าเป็นผีอารักษ์ประจำท้องถิ่น (local spirit) ของพื้นที่รังสิต เช่น **ศาลเจ้าพ่อดอนใหญ่และเจ้าแม่ทับทิม** (อยู่ระหว่างคลอง 8 - คลอง 10) **ศาลเจ้าแม่ตะเคียน และเจ้าแม่สร้อยทอง** (คลอง 8) มีประวัติศาสตร์บอกเล่าเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านและมีความสำคัญต่อชุมชนมาก เล่ากันว่าในอดีตมีการประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา มีการนำน้ำจากบึงอันเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อดอนใหญ่

ไปใช้ในพิธีด้วย เป็นต้น ศาลอื่น ๆ ตามความเชื่อของแต่ละแวกบ้าน ได้แก่ **ศาลเจ้าพ่อขุมทรัพย์ ศาลเจ้าพ่อไหวศักดิ์ ศาลเจ้าพ่อต้นตาล ศาลเจ้าพ่อดอกไม้** เป็นต้น ศาลเหล่านี้มักจะมีอยู่ทุก ๆ ปากคลอง นอกจากนี้ การทรงเจ้าเข้าผีมีปรากฏในความเชื่อของผู้คนในบริเวณนี้ในระดับสูงมาก

ความเชื่อเรื่องเจ้าที่เจ้าทางปรากฏในพิธีกรรมในการทำนาด้วย ชาวอำเภอหนองเสือยังมีพิธีแรกนา เพื่อเป็นการบอกเจ้าที่เจ้าทาง ขออภัยในการยืมที่มาทำนา และขอให้เกิดสิริมงคล ทำนาได้ผลเจริญงอกงามเต็มที่

2. ความเชื่อในเรื่องอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับการทำนา

ได้แก่ความเชื่อในเรื่องแม่โพสพ เทพประจำต้นข้าว มีประเพณีทำขวัญข้าวหรือทำขวัญแม่โพสพ และความเชื่อในอำนาจลึกลับในการบันดาลให้ฝนตก มีประเพณีแห่นางแมว เพื่อให้ฝนตก เป็นต้น ความเชื่อและประเพณีดังกล่าวมักพบทั่วไปในสังคมเกษตรกรรมในภาคกลาง ในพื้นที่ที่มีการทำนาในบริเวณรังสิตปัจจุบัน เช่นบริเวณหนองเสือ ความเชื่อและประเพณีดังกล่าวยังมีปรากฏอยู่ ชาวบ้านสามารถเล่าถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำนา เช่น **ประเพณีแรกนา ประเพณีทำขวัญข้าวหรือทำขวัญแม่โพสพ ประเพณีลงแขก** และ**ประเพณีแห่นางแมวขอฝนทำนา** ได้อย่างละเอียดละออ น่าสังเกตว่า ไม่ได้กล่าวถึงประเพณีทำขวัญควายเลย น่าจะเป็นเช่นเดียวกับบริเวณอื่นในภาคกลาง ที่ประเพณีทำขวัญควายไม่มีการปฏิบัติอีก ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ แม้ว่าจะเป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาจากประเพณีดั้งเดิมที่มีการสืบทอดต่อ ๆ กันมา แต่ก็จะเห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาจากคำกล่าวที่ใช้ขออภัยเจ้าที่เจ้าทาง และคำบูชาแม่โพสพ ซึ่งเริ่มด้วยคำกล่าวนมัสการพระพุทธเจ้าและพระรัตนตรัย นโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทธัสสะ และพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา คำกล่าวนมัสการดังกล่าวมีลักษณะเป็นเหมือนบทคาถา ที่มีบทบาทช่วยให้พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น

ประเพณีแรกนา

พิธีแรกนาของชาวนาอำเภอหนองเสือจะทำพิธีก่อนการเริ่มลงมือทำนาในฤดูกาลทำนา เพื่อเป็นการบอกเจ้าที่เจ้าทาง ขออภัยในการยืมที่มาทำนาและเพื่อเป็นสิริมงคลให้การทำนาในปีนี้ได้ผลเจริญงอกงามเต็มที่ เริ่มด้วยการจุดธูป 3 ดอก ว่านะโม 3 ครั้ง ได้แก่ "นโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ" แล้วกล่าวคำขออภัยต่อเจ้าที่เจ้าทางที่ขอยืมที่มาทำนา แล้วตั้งสมาธิขอให้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่เจ้าทางและเทวดาบันดาลให้การทำนาในปีนี้ได้ผลเต็มที่แล้วปักธูปไว้ที่หัวงาน (มุมแปลงนา) แล้วทำการไถด้วยควาย 1 ตัว 3 รอบเวียนขวา พอวันรุ่งขึ้นก็เริ่มลงมือทำนา

ประเพณีทำขวัญข้าวหรือทำขวัญแม่โพสพ

ประเพณีทำขวัญข้าวหรือทำขวัญแม่โพสพ นิยมทำพิธีในวันศุกร์เพราะถือว่าเป็นวันดี ใน 1 ฤดูทำนาจะทำสองครั้ง คือ ตอนข้าวออกดอกหรือระยะข้าวตั้งท้องกับครั้งที่สองตอนนวดข้าวเสร็จและเก็บข้าวเข้ายุ้งเรียบร้อยแล้ว

การทำขวัญข้าวหรือทำขวัญแม่โพสพครั้งแรก เป็นระยะที่ต้นข้าวออกดอกหรือเรียกว่าต้นข้าวตั้งท้อง ชาวนาถือว่าต้นข้าวมีแม่โพสพประจำอยู่คอยปกปักรักษาต้นข้าว ระยะที่ต้นข้าวออกดอกเปรียบเหมือนคนกำลังแพ้ท้องอยากกินอาหารต่าง ๆ

การทำขวัญข้าวหรือทำขวัญแม่โพสพครั้งที่สอง คือ ระยะที่นวดข้าวเสร็จและเก็บข้าวเข้ายุ้งเรียบร้อยแล้วต้องทำพิธีเรียกขวัญ เพราะแม่โพสพเปรียบเหมือนหญิงสาวมีจิตใจที่อ่อนไหวตกใจง่าย

วิธีการทำขวัญข้าวหรือทำขวัญแม่โพสพนั้นใช้ผู้หญิงนำอาหาร เครื่องเซ่นใส่ชะลอม มีเฉลวปัก มีธงสามสี แป้งหอม น้ำมันหอม หวี และกระจกไปที่หัวคันนาของแปลงนาที่ทำศาลไว้ในเวลาเช้าหรือเย็นก็ได้ แต่ที่นิยมใช้เวลา 3 โมงเย็น ข้าง ๆ ศาลใช้ไม้ปักแขวนชะลอมใส่อาหารเครื่องเซ่น และประดับธงสามสีไว้ที่ยอดเสา ธูป 3 ดอก ว่านโม 3 ครั้ง "นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทธ ทัสสะ" และกล่าวคำบูชาพระอีก 3 ครั้ง "พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา" แล้วจึงกล่าวคำเรียกขวัญแม่โพสพว่า "แม่พระศรี แม่พระโพสพ แม่พระนพดารา ขอเชิญแม่มาสังเวยอาหารเปรี้ยวหวานมันเค็ม กล้วยหอม กล้วยไข่ กล้วยน้ำว้าลูกใหญ่ ส้มสูกลูกไม้ ขอเชิญแม่มาสังเวยอยู่กับลูกเลี้ยงลูกคน ถือไม้เท้ายอดทองกระบองยอดเพชร ขอเชิญแม่มา ณ บัดนี้" กล่าวเสร็จแล้วเอาน้ำมันหอมทาที่ใบข้าว เอาหวีหวี เอาแป้งพรมสิ่งของที่นำมาสังเวยทั้งหมด เมื่อกลับจะต้องร้องกู่ขึ้น 3 ครั้งแล้วเดินกลับโดยไม่เหลียวหันไปดู เพราะเชื่อว่าแม่โพสพจะอายไม่กล้ากินของที่นำมาสังเวย อาหารเครื่องเซ่นนั้นใช้สิ่งของที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น เนื้อปลา ไก่ และเนื้อหมู เป็นต้น ผลไม้ ได้แก่ กล้วย อ้อย ส้ม มะพร้าวอ่อน ขนม ได้แก่ แกงบวด ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง ขนมปลากริมไข่เต่า เป็นต้น

ประเพณีลงแขกทำนา

ประเพณีลงแขกของชาวนาอำเภอหนองเสือจะทำกัน 2 ระยะ คือ ระยะแรกเป็นระยะการปักดำประมาณเดือนสิงหาคม เป็นระยะใกล้ ๆ ฤดูน้ำหลากฝนตกหนัก ช่วงนี้ถ้าชาวนารายใดยังทำนาไม่เสร็จก็จะเสี่ยงกับความเสียหาย น้ำท่วมทำการปักดำไม่ได้ จึงต้องมีการระดมกำลังช่วยกันทำงานให้เสร็จอย่างรวดเร็ว และระยะที่สองเป็นช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวในแปลงนาประมาณปลายเดือนกุมภาพันธ์เพราะใกล้ฤดูกาลเผาไฟลามทุ่ง ชาวนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวและขนข้าวสู่ลานนวดโดยเร็วโดยมีการเร่งงานด้วยใช้วิธีการลงแขก

การลงแขกมี 2 แบบ คือ แบบรายวันกับแบบรายงาน

การลงแขกแบบรายวัน คือ การระดมกำลังมาช่วยกันทำงานนาเป็นรายวัน มีการเลี้ยงอาหารคาวหวาน และน้ำเมา (เหล้าขาว) เมื่อตอนเลิกงานชาวนาที่ทำนาของตนเสร็จแล้วจะมาช่วยลงแรงให้ฟรี ส่วนชาวนาที่ยังทำนาไม่เสร็จก็จะต้องไปใช้แรงทำงานนาให้เขาตามวันที่ชาวนาผู้นั้นมาลงแรงเอาไว้

การลงแขกแบบรายงาน คือ การระดมกำลังมาช่วยกันทำงานแบบรายงาน เช่น ชาวนาเพื่อนบ้านมาช่วยลงแรงดำนาไว้ 5 ไร่ หรือเกี่ยวข้าวไว้ 7 ไร่ ชาวนาที่เพื่อนบ้านลงแรงไว้ก็จะต้องไปใช้แรงดำนาให้เขา 5 ไร่ หรือเกี่ยวข้าวให้เขา 7 ไร่ เช่นกัน การลงแขกแบบรายงานนี้ไม่มีการเลี้ยงอาหาร

ประเพณีแห่นางแมวขอฝนทำนา

ประเพณีแห่นางแมวเกี่ยวกับเรื่องขอฝน เนื่องด้วยดินฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล คือ ฝนมาล่าช้ากว่าปกติ ชาวนาจึงต้องทำพิธีแห่นางแมวขอฝนเพื่อให้ฝนตก ชาวนาจะได้ทำนา พิธีแห่นางแมวขอฝนของชาวนาอำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี คือ จะจับแมวจริง ๆ ใส่ในลอบดักปลา มีครกและสากตำข้าว นำใส่ในรถบรรทุกขนาดเล็กที่เก่า ๆ ใช้เป็นขบวนแห่นางแมว ครกและสากตำข้าวนั้นมีผ้าแดงคาดเป็นเครื่องประดับเป็นการทำขวัญ นอกจากนี้รถขบวนยังตกแต่งด้วยต้นกล้วยและฟางข้าว คนที่อยู่บนรถขบวนแห่นอกจากคนขับแล้วก็มีผู้ร่วมขบวนอีก 8-10 คน ส่วนมากเป็นหนุ่มสาว และในขบวนจะมีคนแก่ ผู้ชายและผู้หญิงไปด้วยคู่หนึ่ง เมื่อได้เวลารถขบวนแห่นางแมวก็เคลื่อนที่ คนในรถร้องบทแห่นางแมวตามแบบของท้องถิ่นพร้อม ๆ กัน เอ็ดอึงไปตลอดระยะทาง คนหนึ่งในรถที่เป็นชายหนุ่มทำหน้าที่ตำข้าว เอาสากกระแทกกันครกเป็นจังหวะเรื่อยไปตลอดทาง ถ้าเหนื่อยก็มีคนอื่นเข้าแทนที่สับเปลี่ยนกันตลอดทาง ขณะที่ร้องรำและตำข้าว คนแก่ทั้งชายและหญิงที่ไปในรถก็จะแสดงอาการกอดรัดกัน แสดงอาการเล่นสนุกสนาน เมื่อรถขบวนแห่นางแมวเคลื่อนไปตามละแวกทางที่กำหนดไว้ ฝ่านร้านหรือโรงเรือนใดคนที่นั่นก็จะเอาน้ำสาดไปที่คนและรถขบวนจนเปียกโชกตลอดทาง บรรยากาศของงานเต็มไปด้วยความสนุกสนานและร่าเริงขบขัน เพราะทุกคนก็ต้องการให้เทวดาเทฝนลงมาอย่างที่ร้องกันว่า "ฝนตกเจ็ดห่า ฟ้าผ่าเจ็ดหน เทวดาเมืองบน เทฝนลงมา เทฝนลงมา" ฉะนั้นเมื่อแห่ไปตามทางและครบรอบที่กำหนดไว้ก็เลิกกันไป

แห่นางแมวของแต่ละท้องถิ่นอาจมีวิธีการแต่งขบวนแห่ต่าง ๆ กัน แต่สาระของประเพณีลงรูปเดียวกัน คือ ขอฝนให้ตกเพื่อความงอกงามแก่ต้นข้าวในนานั้นเอง

การปรากฏของประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตรดังกล่าวในปัจจุบันเป็นไปตามความเชื่อพื้นฐานของสังคมเกษตรกรรม และเป็นการแสดงออกซึ่งบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมขั้นวิกฤต (Critical Rites) ที่ใช้ผ่อนคลายความวิตกกังวลของมนุษย์ที่ยังคงมีความต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทว่าในปัจจุบันรูปแบบของพิธีกรรมขั้นวิกฤตดังกล่าวอาจเปลี่ยนแปลงรูป

แบบไปตามลักษณะและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงในทางสังคม เช่น การทำนาโดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ในรูปของเครื่องจักรกล เคมี และการชลประทาน ทำให้พื้นที่ทำนาสามารถทำได้มากกว่าปีละหนึ่งครั้ง มีความแน่นอนในเรื่องน้ำและการปลอดจากความเสียหายของข้าวในเรื่องแมลงศัตรูพืชมากขึ้น ขณะเดียวกันก็มีความเสี่ยงในเรื่องของราคาข้าวและการตลาดมากขึ้น ในแง่นี้ความวิตกกังวลของชาวนาจึงอาจเปลี่ยนรูปแบบจากเดิมที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับธรรมชาติมาเป็นความวิตกกังวลที่เกี่ยวเนื่องด้วยเทคโนโลยีและระบบการค้าสมัยใหม่มากขึ้นก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรตามกรอบสังคมประเพณีของภาคกลางจะยังคงมีปรากฏอยู่บ้างในบางท้องที่ของรังสิตแต่ก็ได้มีการคลี่คลายทั้งทางด้านความเชื่อและการปฏิบัติลง พื้นที่ส่วนใหญ่ในเขตรังสิตซึ่งกำลังเข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงอย่างสูงจากการขยายตัวของเมือง ชุมชนที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันทางความเชื่อหรือการตั้งหลักแหล่งชุมชนทางความเชื่อ ก็มีนัยของการกระจัดกระจายมากขึ้น กล่าวคือ ชุมชนของความเชื่อใด ๆ ก็มักจะอาศัยอยู่ร่วมกันได้และมีลักษณะการปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้นเช่นมีอาณาบริเวณติดต่อถึงกัน ลักษณะดังกล่าวเชื่อมโยงกับความเป็นชาติพันธุ์ด้วย กล่าวคือ การรักษาเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) ลดความสำคัญลงเมื่อกลุ่มชาติพันธ์หนึ่งมีปฏิสัมพันธ์ทางความเชื่อกับอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กลุ่มชาติพันธุ์ 2 กลุ่มสามารถอาศัยความเชื่อร่วมกันได้ เช่น คนจีน และญวน ที่เข้าโบสถ์คริสต์ คนมอญเชื้อสายมอญที่เข้าวัดไทยทั่วไปเป็นต้น และจากการเข้ามาของกลุ่มคนและการเปลี่ยนแปลงรอบด้านโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านพื้นที่ อันนำไปสู่การหมดสิ้นยุคสมัยของการทำนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาตามแบบสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม ทำให้ชาวนาทั้งหลายกำลังเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมากขึ้น **การทำนาไม่ได้เป็นไปเพื่อการยังชีพแต่เป็นไปเพื่อการส่งไปขายยังที่ต่างๆ** ประชากรในท้องที่รังสิตเองไม่ได้บริโภคข้าวที่เป็นผลผลิตในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากในสมัยก่อนที่บริโภคกันเองและขายที่เหลือไปยังที่ต่างๆ ความแตกต่างข้อนี้ทำให้อัตราเร่งในการผลิตเพื่อส่งข้าวไปขายนอกพื้นที่เป็นไปอย่างสูง และส่งผลกระทบถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรต่าง ๆ ระบบเทคโนโลยีใหม่ ๆ ถูกนำมาใช้และเข้ามาแทนที่บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมดังกล่าว เช่น ระบบการชลประทานเข้ามาแทนที่พิธีขอฝน เทคโนโลยีเครื่องจักร รถแทรกเตอร์ เข้ามาแทนที่แรงงานคนและสัตว์ สารเคมีและยากำจัดศัตรูพืชเข้ามาแทนที่พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษา เป็นต้น ดังนั้นประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรดังกล่าวจึงมีแนวโน้มการปฏิบัติที่ลดลงเรื่อย ๆ ขณะเดียวกันก็อาศัยการปรับตัว ปรับเปลี่ยนความเชื่อไปตามสังคมแนวใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดความหวังใหม่ ๆ ที่ตอบรับกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมบริโภคในปัจจุบัน

จึงอาจกล่าวได้ว่าความเป็นชุมชนอันมีที่มาจากการตั้งหลักแหล่งทางความเชื่อก็ยังคงสภาพความเป็นชุมชนนั้น ๆ อยู่โดยทางกายภาพในลักษณะของชุมชนสังคมเกษตรกรรม ซึ่งยังคงเป็นชุมชนที่รวบรวมสมาชิกทางความเชื่อและเป็นศูนย์กลางการปฏิสังสันทน์ของชาวบ้านในระดับ

หนึ่ง หากแต่เป็นความสัมพันธ์ของการพึ่งพากันโดยอาศัยความจำเป็นในการดำรงชีพเป็นปัจจัยหลัก เช่น การพึ่งพาอำนาจทางไสยศาสตร์เพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจดังปรากฏในพิธีกรรมการทรงเจ้าเข้าผีและการเซ่นไหว้ศาลเพียงตา เป็นต้น นอกจากนั้นประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชนในสังคมชาวนาแบบดั้งเดิมก็ได้ลดน้อยลงจนเกือบหมดสิ้นด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตตามแบบสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม

10.2 ความเชื่อทางพุทธศาสนา

ตามข้อมูลทะเบียนวัดในจังหวัดปทุมธานี วัดที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ 4 อำเภอจะพบว่ามีรวมทั้งสิ้นเป็นจำนวน 76 วัด ด้วยกันดังนี้

อำเภอธัญบุรี มี 4 ตำบล 28 หมู่บ้าน มีวัดอยู่ 9 วัด
อำเภอลำลูกกา มี 7 ตำบล 116 หมู่บ้าน มีวัด 29 วัด
อำเภอคลองหลวง มี 6 ตำบล 106 หมู่บ้าน มีวัด 19 วัด
อำเภอหนองเสือ มี 6 ตำบล 59 หมู่บ้าน มีวัด 19 วัด

เมื่อเปรียบเทียบจำนวนวัดซึ่งมีมากกว่าศาสนสถานของศาสนาอื่นมาก แสดงว่าประชากรในย่านรังสิตส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา จากประวัติความเป็นมาของวัดบางวัด เช่น วัดเขียนเขตและวัดมูลจินดาราม เป็นต้น แสดงว่า ประชากรรังสิตนับถือพุทธศาสนาและเห็นความสำคัญของการสร้างศาสนสถานมาเป็นเวลานานแล้ว วัดหลายแห่งเกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มมีชุมชนรังสิต โดยเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของประชากรในชุมชนและวัดบางแห่งนอกจากเกิดขึ้นด้วยแรงศรัทธาของคนในชุมชนแล้วยังได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากคนนอกชุมชนด้วย โดยเริ่มจากเป็นสำนักสงฆ์ชาวบ้านช่วยกันก่อสร้างโดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น ต่อมาได้รับการสนับสนุนจากบุคคลที่อยู่ภายนอก ซึ่งอาจเป็นเจ้าของที่ดินหรือผู้มีฐานะดีซึ่งมีกิจการเกี่ยวข้องกับบริเวณพื้นที่รังสิตอย่างใดอย่างหนึ่ง เอกสารของกองจดหมายเหตุได้ให้หลักฐานเกี่ยวกับการสร้างวัดในบริเวณรังสิตว่าราษฎรในหมู่บ้านมักจะช่วยกันสร้างวัดปีละวัดสองวัดดังนี้

> *"เมื่อแรกขุดคลอง ก็มีผู้ศรัทธาเฉพาะตนสร้างวัดขึ้นในที่นาของตนบ้าง บางตำบลมีราษฎร ศรัทธาเรี่ยรายเข้ากันสร้างวัดขึ้นบ้าง ตามหมู่บ้านมักจะมีวัดขึ้นปีละหนึ่งวัดสองวัดมาจนบัดนี้ ในคลองรังสิตประยูรศักดิ์มีวัด 6 แห่ง ในคลอง 5 และคลองขอยฝั่งเหนือมีวัด 7 แห่ง-ที่คลองหกวาสายล่างมีวัด 20 แห่ง ในจำนวนวัดเหล่านี้ที่ได้รับขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตที่วิสุงคามสีมา สร้างพระ*

ไป แล้ววัดหัตถสารเกษตร ที่เสด็จทอดพระเนตร แต่จะหวังเอาเป็นหลักฐานหาได้ไม่เพราะเนื่องด้วยเจ้าของผู้สร้างเท่านั้น สิ้นเจ้าของแล้ว ไม่มีสกุลเอาธุระต่อไปก็ดี เจ้าของร่วงโรยลงก็ดี ย่อมโทรมลง เช่นวัดมูลจินดาราม ฯ วัดในจังหวัดธัญบุรีไม่มั่งคั่งรุ่งเรืองนั้น เพราะที่นาในตำบลนั้นยากที่จะหาได้ว่าเป็นของใครในท้องถิ่น คนในท้องถิ่นตั้งทำนาเองเป็นแต่เจ้าของทรัพย์ผู้อยู่นอกท้องถิ่นเสียและเป็นอันมาก ให้คนเช่าทำ ฝ่ายคนผู้เช่าทำเล่า ก็สำสอน ยกมาแต่ที่อื่นเป็นพื้น ไม่คิดอยู่ยั่งยืน ทำนาได้ผลก็อยู่ไป ไม่ได้ผลก็ย้ายไปหาที่อื่นทำ โดยที่สุด ต้นไม้ใหญ่ อันจะใช้เป็นร่มเงา ก็ไม่คิดจะปลูก ไม่ต้องกล่าวถึงว่า จักบำรุงวัด นอกจากเลี้ยงพระสงฆ์ตามวัน ฯ

บันทึกเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ดังกล่าว ยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนพระสงฆ์และจำนวนวัดในบริเวณพื้นที่รังสิตขณะนั้น ทั้งวัดธรรมยุตินิกาย วัดมหานิกาย และวัดรามัญ ดังนี้

คณะสงฆ์ในจังหวัดธัญบุรี จัดเป็น 4 แขวง 1. แขวงรังสิต ที่เรียกในครั้งนั้นว่าแขวงเมือง มีวัด 8 วัด ได้พระบรมราชานุญาตเป็นวิสุงคามสีมาแล้ว 5 วัด เหลือจากนั้นยังเป็นสำนักสงฆ์ ไม่ได้จัดหมวด พระสงฆ์จำพรรษาในศกนั้น 101 รูป พระครูย้วน วัดเชียนเขต เป็นเจ้าคณะแขวงนี้ พระครูธัญนครเขมกิจ เป็นอุปัชฌายะประจำแขวง 2. แขวงลำลูกกา มีวัด 21 วัด ได้พระบรมราชานุญาตเป็นวิสุงคามสีมาแล้ว 12 วัด จัดเป็น 4 หมวด พระสงฆ์จำพรรษา 131 รูป เจ้าอธิการแต้ม เจ้าคณะหมวดวัดคลองชัน เป็นผู้รั้งคณะแขวงนี้ เจ้าอธิการภู่ เจ้าคณะหมวดวัดธัญผล เป็นอุปัชฌายะประจำแขวง 3. แขวงคลองหลวง มีวัด 11 วัด ได้พระบรมราชานุญาตเป็นวิสุงคามสีมาแล้ว 3 วัด จัดเป็น 2 หมวด พระสงฆ์จำพรรษา 87 รูป ว่างเจ้าคณะแขวง เจ้าคณะจังหวัดว่าการเอง และเป็นอุปัชฌายะประจำแขวงด้วย 4. แขวงหนองเสือ มีวัด 6 วัด ได้พระบรมราชานุญาตเป็นวิสุงคามสีมาแล้ว 3 วัด ไม่ได้จัดเป็นหมวด พระสงฆ์จำพรรษา 58 รูปพระครูบัว วัดพวงแก้ว เป็นเจ้าคณะแขวงนี้ เป็นอุปัชฌายะประจำแขวงด้วย รวม 4 แขวง มีวัด 46 วัด ได้พระบรมราชานุญาตเป็นวิสุงคามสีมาแล้ว 23 วัด ยังเป็นสำนักสงฆ์ 23 วัด จัดเป็น 6 หมวด พระสงฆ์จำพรรษา 377 รูป มีอุปัชฌายะ 4 รูป วัดเหล่านี้เป็นวัดรามัญบ้าง เป็นวัดมหานิกายบ้าง รวมอยู่ในคณะเดียวกัน พระครูธัญ

เขตเขมากร เป็นรามัญ เป็นเจ้าคณะจังหวัด พระครูธัญนครเขมกิจ เป็นไทย เป็นเจ้าคณะรอง ฯ

(บันทึกเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ พ.ศ.2455-2460 ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า-กรมพระยาวชิญาณวโรรส หน้า 524-531)

ประวัติศาสตร์บอกเล่ารวมถึงหลักฐานจากเอกสารต่าง ๆ กล่าวถึงประวัติของวัดเก่าแก่บางแห่งที่ปรากฏขึ้นในบริเวณพื้นที่รังสิตในช่วงสมัยที่มีการขุดคลองพอจะนำมาเป็นกรณีศึกษาดังนี้

วัดมูลจินดาราม เป็นวัดที่สร้างเมื่อ พ.ศ. 2430 โดยพระปฏิบัติราชประสงค์ (ชื่อเดิมคือนายมูลเลอร์) ชาวออสเตรีย มีภรรยาชื่อจีน ทำงานอยู่ที่บริษัทบีกริม (BGRIM) เป็นผู้ควบคุมการบริหารงานของบริษัท ขุดคลองแลคูนาสยาม ร่วมกับ ม.ร.ว. สุวพรรณ สนิทวงศ์ ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการขุดคลองรังสิตในสมัยรัชกาลที่ 5 พระปฏิบัติราชประสงค์ได้สร้างวัดมูลจินดารามขึ้นด้วยเห็นว่า ชุมชนที่เกิดขึ้นในบริเวณนี้ยังไม่มีวัดสำหรับเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติธรรม และในปีพ.ศ. 2445 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปทรงเปิดศาลากลางเมืองธัญบุรี พระปฏิบัติราชประสงค์ก็ได้จัดงานผูกพัทธสีมา และกราบบังคมทูลเชิญเสด็จโดยเรือพระที่นั่งไปยังสะพานฉนวนหน้าวัดมูลจินดาราม จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินประทับในพระอุโบสถของวัด มีพระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรม ทำสังฆกรรม ผูกพัทธสีมา และเสด็จพระราชดำเนินตัดลูกนิมิตพระราชทานนามวัดว่า "วัดมูลจินดาราม" โดยมีพระราชประสงค์ให้ตรงกับชื่อเดิมของพระปฏิบัติราชประสงค์และนางจีน ภรรยา ซึ่งเป็นผู้สร้างวัดนี้ขึ้น

วัดพิชอุดม สร้างเมื่อ พ.ศ. 2418 โดยสร้างเป็นสำนักสงฆ์ขึ้นก่อนเมื่อมีผู้อุทิศที่นาให้แก่พระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งได้ปลูกกุฏิขึ้นโดยใช้แฝกมุงหลังคาเป็นที่พักอาศัยชั่วคราว ประชาชนในละแวกนี้ให้ความเคารพนับถือมาก ต่อมาจึงได้ขยับขยายสร้างกุฏิขึ้นอีกเพื่อให้พระภิกษุรูปอื่น ๆ มาพักอาศัยจำพรรษาจนประชาชนที่เลื่อมใสในพุทธศาสนาบริเวณใกล้เคียงเห็นว่าสมควรจะสร้างวัดขึ้นเป็นการถาวร จึงได้ปรึกษาหารือกันและรวบรวมเงินสร้างหอระฆังขึ้นก่อนเพื่อใช้สำหรับตีบอกเวลาสวดมนต์และเวลาฉันอาหารของพระ ส่วนการทำสังฆกรรมจะทำที่วัดอื่น ต่อมามีผู้บริจาคสร้างอุโบสถซึ่งสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ.2460

วัดเขียนเขต ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ สร้างขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. 2439 บริเวณตำบลบึงยี่โถ โดยหม่อมเขียน หม่อมในพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสาย สนิทวงศ์ เป็นผู้มอบถวายที่ดินให้สร้างวัดและขอพระราชทานวิสุงคามสีมาและได้รับพระบรมราชานุญาต เมื่อ 6 มีนาคม 2445 ร.ศ. 121 เดิมวัดนี้เป็นเพียงสำนักสงฆ์ที่สร้างขึ้นโดยเอาไม้ไผ่มาขัดเป็นพื้น (ขัดแตะ) แล้วเอาหญ้าปรือมาทำหลังคาและฝา ต่อมาจึงได้สร้างกุฏิเป็นทรงไทยทางด้านทิศตะวันออกจำนวน 4 หลัง ทางด้านทิศตะวันตกจำนวน 2 หลัง วัดเขียนเขตเดิมชื่อว่า "วัดสาลีเขตตาราม" (ไม่ปรากฏหลักฐานว่าใครเป็นผู้พระราชทานหรือให้ชื่อวัด) ตามความหมาย คือ "อารามอันเป็นเนื้อนาบุญแห่งข้าว" เพราะ

วัดนี้ตั้งอยู่ในทุ่งหลวงรังสิต ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวนี้เต็มไปด้วยข้าวกล้าและพืชพันธุ์ธัญญาหาร เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์

วัดสระบัว เดิมเป็นสำนักสงฆ์ มีกุฏิที่สร้างขึ้นโดยใช้ไม้ไผ่ขัดแตะ หลังคามุงแฝกเพียงหลังเดียว ภายหลังจึงมีโบสถ์ วิหารซึ่งสร้างด้วยไม้จริง ปัจจุบันนี้มีการก่อสร้างโดยใช้วิธีก่ออิฐถือปูน

อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาเป็นความเชื่อหลักของชุมชนในเขตพื้นที่รังสิตนับตั้งแต่เริ่มมีการขุดคลองรังสิต (พ.ศ. 2431) หรือเริ่มมีความเป็นชุมชนขึ้นในพื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งต่อมาแนวโน้มของความเชื่อนี้ก็ได้มีการขยายตัวกว้างขวางออกไปและมีพัฒนาการไปตามสภาพสังคมและชุมชนแห่งนี้

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวพุทธ

โดยทั่วไปตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานของสังคมเกษตร คือ การตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ และการใช้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนก็มักจะเป็นไปตามลักษณะความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนในอดีตที่ว่าวัดเป็นศูนย์รวมทุกอย่างของชาวบ้าน นับตั้งแต่การเป็นโรงเรียน ตลอดจนเป็นสถานที่รวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมของชุมชนในปัจจุบัน แม้ว่าความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนจะเปลี่ยนไปตามภาวะปัจจัยของการเปลี่ยนแปลง ทว่าวัดก็ยังคงเป็นศูนย์รวมของชุมชนในระดับหนึ่งโดยเฉพาะในทางพิธีกรรม

ในพื้นที่รังสิต วัดและสำนักสงฆ์ในพุทธศาสนาก็มักจะผูกติดอยู่กับชุมชนของชาวไทยพุทธที่มักจะอยู่กันเป็นละแวกบ้านบริเวณในคลอง วัดในพุทธศาสนาจึงตั้งอยู่ตามถิ่นฐานหรือชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนของผู้คน โดยตั้งอยู่กลางคลองต่าง ๆ ตลอดสายจำนวนมาก เช่น วัดกลางคลอง 10 ซึ่งเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชาวบ้านในแถบนั้นมาหลายชั่วคน นอกจากวัดในอำเภอต่าง ๆ รวมจำนวน 76 วัด ดังกล่าวแต่ต้นแล้วยังมีสำนักสงฆ์กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ อีกจำนวนหนึ่งซึ่งไม่สามารถระบุจำนวนได้อย่างเป็นทางการ

ชื่อวัดกับความเป็นมา

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อพิจารณาชื่อวัดต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ 4 อำเภอ จะพบว่าชื่อวัดจำนวนมากเป็นภาษาไทยแบบง่ายๆ หรือถ้าเป็นภาษาบาลีสันสกฤตก็เป็นคำที่ชาวบ้านทั่วไปเข้าใจความหมายได้ไม่ยากนัก นอกจากนี้ชื่อวัดจำนวนมากยังสะท้อนให้เห็นความเป็นมาและความเกี่ยวข้องกับสังคมอย่างน่าสนใจ ดังนี้

1. ชื่อวัดแสดงว่าเป็นวัดของชุมชนที่ทำนาเป็นอาชีพหลัก

วัดจำนวนถึง 15 วัดใช้ชื่อที่มีความหมายเกี่ยวกับข้าวหรือการทำนา หรือแสดงความคาดหวังให้มีฝนบริบูรณ์ หรือมีความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ วัดนาบุญ วัดธัญญะผล วัดนังคัลจันตรี วัดพิรุณศาสตร์ วัดพืชอุดม วัดลานนา วัดกล้าชอุ่ม วัดผลาหาร วัดพืชนิมิต วัดหว่านบุญ วัดอู่ข้าว วัดโปรยฝน วัดเกิดการอุดม วัดโพสพเจริญผล และวัดหัตถสารเกษตร นอกจากนี้ วัดเขียนเขต แต่เดิมก็มีชื่อว่า วัดสาลีเขตตาราม มีความหมายว่า "อารามอันเป็นเนื้อนาบุญแห่งข้าว" ต่อมา พันตรี ม.ร.ว.สุวพรรณ สนิทวงศ์ได้ขอเปลี่ยนชื่อให้เป็นที่ระลึกถึงมารดา คือหม่อมเขียน ผู้ริเริ่มสร้างวัดโดยบริจาคทรัพย์ส่วนตัวและบริจาคที่ดิน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงเปลี่ยนนามใหม่ให้เป็น วัดเขียนเขต มีความหมายว่า "อารามอันเป็นเนื้อนาบุญของหม่อมเขียน"

นอกจากชื่อวัด ตำแหน่งพระสงฆ์บางวัดก็บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ทำการปลูกข้าว ดังจะเห็นได้จากเจ้าอาวาสวัดเขียนเขตตั้งแต่องค์ก่อน ๆ จนถึงองค์ปัจจุบันมีคำว่า ธัญญะ อยู่ในชื่อตำแหน่งด้วย เช่น พระครูธัญญเขตเขมากร (หลวงปู่ช้าง ธมฺมโชโต) อดีตเจ้าคณะจังหวัดธัญญบุรี พระครูธัญญวิจิตรเขมคุณ (หลวงพ่อเปลื้อง มาควิโก) อดีตเจ้าคณะอำเภอธัญญบุรี พระครูอดุลธัญญสาร (หลวงปู่จู ฐานงฺกโร) และพระครูศรีธัญญาภรณ์ (สมศักดิ์ โชตินฺธโร) เจ้าคณะตำบลลำผักกูด เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

2. ชื่อวัดแสดงว่าเป็นวัดที่ประชาชนร่วมใจกันสร้างและทำนุบำรุง

วัดจำนวนหนึ่งตั้งชื่อโดยมีคำว่า ราษฎร์ผสมอยู่เช่น วัดประชุมราษฎร์ วัดสมุห์ราษฎร์-บำรุง วัดนิเทศราษฎร์ประดิษฐ์ วัดราษฎร์ศรัทธาราม เป็นต้น

3. ชื่อวัดแสดงว่าได้รับการสนับสนุนจากบุคคลนอกชุมชน ได้แก่ วัดเขียนเขต วัดมูล-จินดาราม วัดคุณหญิงส้มจีน

4. ชื่อวัดแสดงความเป็นวัดของชุมชน ได้แก่วัดที่ตั้งชื่อตามชื่อตำบล หมู่บ้านหรือคลอง เช่นวัดใหม่กลางคลองสิบ วัดคลองขัน วัดใหม่คลองเจ็ด วัดดอนใหญ่ วัดลาดสนุ่น เป็นต้น

พุทธศาสนาในพื้นที่รังสิตกับการเปลี่ยนแปลง

พุทธศาสนาในประเทศไทยมีลักษณะเช่นเดียวกับพุทธศาสนาในหลายประเทศ กล่าวคือ มีทั้งแบบที่ยึดถือและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด (doctrinal Buddhism) และแบบชาวบ้านที่มีการผสมกลมกลืนกับความเชื่อดั้งเดิมและไสยศาสตร์ (popular Buddhism) โดยเหตุที่พื้นรังสิตเป็นบริเวณที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวนามาแต่เดิม ความจำเป็นต้องพึ่งธรรมชาติมีมาก การบูชาแม่โพสพและเจ้าที่เจ้าทางในการทำนาจึงมีการปฏิบัติอยู่เรื่อยมา ในขณะเดียวกันก็นับถือวิญญาณและผีสางเทวดาเพื่อความมั่นคงปลอดภัยและความเจริญก้าวหน้าด้วย

แม้ในปัจจุบันดังกล่าวมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาในบริเวณพื้นที่รังสิตส่วนใหญ่ก็น่าจะคล้ายคลึงกับพุทธศาสนาส่วนอื่นที่มีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน

ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตในการศึกษาภาคสนาม ณ วัดบางแห่งในพื้นที่รังสิต ได้แก่ วัดเขียนเขต วัดมูลจินดาราม วัดนาบุญและวัดธรรมกาย อาจสรุปได้ว่า ในช่วงเวลา 100 ปีที่ผ่านมา พุทธศาสนาในพื้นที่รังสิตมีการเปลี่ยนแปลงที่สังเกตได้ไม่น้อย ดังอาจแยกกล่าวเป็นข้อ ๆได้ดังนี้

1.ในด้านอาคารสถานที่

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีผู้บันทึกไว้ดังกล่าวมาแล้ว และจากที่สังเกตสภาพปัจจุบัน กล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงในด้านศาสนสถานมีสูงมาก จากที่เคยมีลักษณะง่าย ๆ ก่อสร้างด้วยวัสดุที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น แฝก หญ้าคา ไม้ไผ่ ก็เป็นการก่อสร้างแบบก่ออิฐถือปูน มั่นคงแข็งแรงมากขึ้น แต่ละวัดจะมีโบสถ์ วิหาร กุฏิ ศาลา ที่สร้างโดยก่ออิฐถือปูนนอกจากนี้บางแห่งมีเมรุเผาศพด้วย การที่วัดมีเมรุช่วยให้การเผาศพสะดวกขึ้น ในขณะเดียวกันก็ช่วยให้วัดมีรายได้ด้วย วัดบางแห่งเช่นวัดนาบุญกำลังอยู่ในระหว่างสร้างเมรุ ให้เหตุผลว่าเมรุที่มีอยู่ตามวัดต่าง ๆ ยังไม่เพียงพอ ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนที่อาศัยอยู่ย่านรังสิตมีจำนวนเพิ่มขึ้น ทั้งคนก็ตายบ่อยขึ้น โดยเฉพาะการตายเนื่องจากอุบัติเหตุ ในระยะเวลาไม่กี่ปีมานี้ชาวนาหลายคนขายที่นาแล้วนำเงินไปซื้อรถจักรยานยนต์บ้าง รถบรรทุกบ้าง ขับขี่กันโดยขาดความระมัดระวัง จึงมีคนตายแทบทุกวัน วัดบางแห่งเช่นวัดเขียนเขตมีการก่อสร้างอาคารสถานที่จำนวนมาก ดังปรากฏในรายงานการขอยกฐานะจากวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวงในปี พ.ศ.2534 ว่ามีวิหาร 1 หลัง ศาลาการเปรียญ 1 หลัง กุฏิสงฆ์ 11 หลัง อุโบสถเก่า 1 หลัง อุโบสถใหม่ 1 หลัง วิหารคดรอบอุโบสถจำนวน 4 หลัง ศาลาบำเพ็ญกุศลอีกหลายหลัง น่าสังเกตว่าการก่อสร้างจะให้ความสำคัญกับความสวยงามเช่น อุโบสถใหม่ลักษณะเป็นทรงไทย สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหลัง มีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ ปิดกระจก หน้าบันปั้นลวดลายและปั้นลวดลายตามซุ้มประตูหน้าต่างทุกซุ้ม พื้นภายในปูหินอ่อน ส่วนภายวิหารก็มีจิตรกรรมฝาผนังที่งดงามมาก นอกจากนี้ยังมีอาคารที่เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมและโรงเรียนประชาบาลวัดเขียนเขตด้วย อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า วัดมูลจินดารามและวัดสระบัวมีพระพุทธรูปหลวงพ่อพุทธโสธรจำลองประดิษฐานอยู่ และติดป้ายให้เห็นแต่ไกล การมีหลวงพ่อพุทธโสธรจำลองน่าจะเป็นวิธีการหนึ่งในการดึงชาวบ้านเข้าวัดและช่วยกันทำนุบำรุงวัด ส่วนวัดธรรมกายนั้นกล่าวได้ว่าเป็นวัดที่เน้นเรื่องการก่อสร้างอาคารสถานที่ให้สวยงามยิ่งใหญ่โอ่โถงเป็นพิเศษ ทั้งยังก่อสร้างด้วยรูปแบบสมัยใหม่

2. การทำนุบำรุงพุทธศาสนา

กล่าวได้ว่าการทำนุบำรุงวัด ยังมาจากคนในชุมชนและนอกชุมชนร่วมกันเหมือนตอนแรกสร้างวัด จะเห็นได้จากกรณีวัดเขียนเขต รายชื่อผู้บริจาคจำนวนมากเป็นชาวบ้านละแวกนั้น ในขณะเดียวกันก็ยังได้รับการทำนุบำรุงจากลูกหลานผู้สร้างวัดแต่เดิมอยู่ เช่น มีการสร้างศาลาประยงค์ สนิทวงศ์ และในวันที่ 6-7 มีนาคมของทุกปี บรรดาเครือญาติสนิทวงศ์ถือเป็นวันครบ

รอบปีวัด จะพากันไปทำบุญเลี้ยงพระที่วัด บางปีก็รับเป็นเจ้าภาพทอดกฐินให้ ทั้งยังมีส่วนสำคัญในการทำนุบำรุงถาวรวัตถุ เช่น กุฏิ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ ศาลาบำเพ็ญกุศล โดยเฉพาะอุโบสถหลังเก่าบรรดาเครือญาติสนิทวงศ์เป็นผู้ปฏิสังขรณ์ทั้งสิ้น บรรดาเครือญาติสนิทวงศ์ยังได้ตั้งทุนสงเคราะห์พระภิกษุอาพาธเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ ม.ร.ว.สุวพรรณ สนิทวงศ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาและพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลีฯ เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐินและเป็นองค์ประธานในการยกช่อฟ้า เช่นเดียวกับวัดมูลจินดารามก็ได้รับการทำนุบำรุงจากคนในชุมชนและคนนอกชุมชนเช่นกัน พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลีฯ ก็ได้เสด็จยกช่อฟ้าศาลาการเปรียญ ส่วนวัดสระบัวแม้จะเป็นวัดเล็ก ๆ แต่ก็มีคนจากที่อื่นเช่นกรุงเทพมหานคร นิยมมาทำบุญถวายสังฆทานและทอดกฐิน นอกจากนี้บริเวณใกล้เคียงวัดได้กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร ผู้คนที่มาอยู่ใหม่ก็ได้มีส่วนในการอุปถัมภ์ค้ำชู แต่ละวัดมีเขตแดนหรืออาณาบริเวณสำหรับออกไปบิณฑบาตรที่เรียกว่า "เขตบุญ"กว้างขวาง และแต่ละวันมีคนตักบาตรเป็นจำนวนมาก จนอาหารเหลือเฟือต้องให้เป็นทานต่อ ในขณะที่วัดธรรมกายนั้นการก่อสร้างได้รับการสนับสนุนจากคนนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่

3. บทบาทของวัดต่อชุมชน

ในกรณีของวัดเขียนเขต วัดมูลจินดารามและวัดนาบุญ กล่าวได้ว่า วัดยังมีความสำคัญต่อชุมชนและมีความสัมพันธ์กับชุมชน ทั้งนี้บุคลิกลักษณะและนิสัยใจคอของเจ้าอาวาสน่าจะมีบทบาทสำคัญในการสร้างเสริมศรัทธาของชาวบ้านและกระชับความสัมพันธ์กับชุมชนอยู่มาก ชาวบ้านมองว่าเจ้าอาวาสวัดเขียนเขตเป็นพระที่ดี อยู่ในศีลธรรมอันดี เอาการเอางานมาก มีความโปร่งใสในเรื่องเงินทอง ทั้งมุ่งให้วัดมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ดังจะเห็นได้จากการสร้างโรงเรียนระดับประถมศึกษาและให้พระไปช่วยอบรมศีลธรรม และให้นักเรียนที่ยากจนมารับประทานอาหารที่เหลือจากพระฉันหรือที่เรียกว่า ข้าวก้นบาตร จำนวนนักเรียนที่มารับประทานอาหารมีกว่า 100 คนทุกวัน เด็กนักเรียนเหล่านี้จะตอบแทนวัดด้วยการล้างถ้วยชามและทำความสะอาดวัด นอกจากนี้วัดยังมีโครงการพัฒนาแม่บ้านโดยเปิดฝึกอบรมการเย็บผ้าและงานฝีมืออื่น ๆ เพื่อให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้น ส่วนวัดสระบัวซึ่งก็มีผู้ศรัทธาตักบาตรแต่ละวันจำนวนมาก ก็ได้บริจาคอาหารที่เหลือจากพระฉันให้คนยากจนที่อยู่ใกล้วัด และในวันที่เป็นเทศกาลมีคนถวายภัตตาหารมากเป็นพิเศษ ก็จะติดต่อสถานกักกันเยาวชนซึ่งอยู่ในละแวกนั้นให้มารับอาหารไปให้เยาวชนที่ถูกกักกันรับประทาน ทั้งวัดเขียนเขต วัดสระบัวและวัดมูลจินดารามในวันธรรมสวณะยังมีชาวบ้านมาฟังพระธรรมเทศนา และมีอุบาสกอุบาสิกาที่มานอนค้างที่วัดเพื่อถือศีลภาวนาในวันธรรมสวณะจำนวนประมาณ 30-40 คน วัดเขียนเขตนั้นนอกจากมอบหมายให้พระสงฆ์ไปเทศนาอบรมเด็กนักเรียนที่โรงเรียนวัดเขียนเขตแล้ว ยังให้การอบรมสั่งสอนเด็กนักเรียนโรงเรียนธัญรัตน์และโรงเรียนธัญบุรีด้วย นอกจากนี้ทางวัดยังได้ตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียนชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา วัดมูลจินดารามก็ได้ตั้งโรงเรียนวัดมูลจินดาราม วัดนี้เป็นสถานที่ประกอบพิธีไหว้ครูของโรงเรียน เป็นที่อบรมลูกเสือชาวบ้าน เป็นสถานที่ให้นักเรียนจากโรงเรียนต่าง ๆ มา

แสดงตนเป็นพุทธมามกะประจำปี และเป็นสถานที่อบรมอาชีพและเป็นที่ประชุมกลุ่มเกษตรกร พระสงฆ์ส่วนใหญ่ของทั้งสามวัดนี้เป็นสมาชิกของชุมชนมาก่อน ส่วนกรณีของวัดธรรมกายนั้น กล่าวได้ว่าไม่ใช่วัดของชุมชน เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ส่วนใหญ่มาจากภายนอก ผู้คนที่มาถือศีล ปฏิบัติธรรมให้การทำนุบำรุงก็มาจากนอกชุมชนแทบทั้งสิ้น วัดเองมีปัญหาในเรื่องที่ดินกับชุมชน ชาวบ้านจึงไม่รู้สึกมีความใกล้ชิดผูกพันให้ความศรัทธาเลื่อมใส

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า บริเวณรังสิตนอกจากมีวัดและสำนักสงฆ์เป็นจำนวนมากแล้ว ยังเป็นที่ตั้งของวัดและสำนักสงฆ์ที่มีแนวคิดและแนวปฏิบัติแตกต่างไปจากวัดทั่วไป นอกจากวัดธรรมกายแล้วสำนักสงฆ์ธรรมลีลาของพระยันตร อมโรภิกขุก็ตั้งอยู่ในพื้นที่นี้ด้วย การที่วัดและสำนักสงฆ์ตั้งอยู่ได้น่าจะแสดงว่าชาวบ้านยังเลื่อมใสในพุทธศาสนา มองพุทธศาสนาในแง่ดีและให้การอุปถัมภ์ค้ำชู

10.3 ความเชื่อทางศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามนับเป็นกลุ่มทางความเชื่อหลักรองลงมาจากศาสนาพุทธในเขตพื้นที่รังสิต ทั้งนี้อาศัยหลักฐานจากคำบอกเล่าของบุคคลในพื้นที่พบว่า ศาสนาอิสลามมักผูกติดอยู่กับชุมชนชาวมุสลิมของกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมมาเลย์ที่มาตั้งรกรากทำนาในพื้นที่รังสิต ซึ่งส่วนหนึ่งอพยพมาจากที่อื่น เช่น ตำบลสวนพริกไท ตำบลสามโคกและจังหวัดปัตตานี ชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลามมีทั้งที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงกับชุมชนของชาวพุทธและอยู่รวมกันเป็นชุมชนอิสลามโดยเฉพาะ เช่น ชุมชนอิสลามคลอง 13 ชุมชนอิสลามคลองหนึ่ง เป็นต้น

ลักษณะความเชื่อทางศาสนาของชุมชนมุสลิม เป็นไปตามประเพณีปฏิบัติของศาสนาอิสลาม มีพิธีกรรมซึ่งปฏิบัติตามกำหนดเวลาเช้า สาย เที่ยง บ่าย และเย็น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตร ที่ชาวมุสลิมมีการปฏิบัติกันในอดีต คือ **พิธีทำบุญข้าวใหม่** ซึ่งจะทำในช่วงต้นฤดูเก็บเกี่ยว เป็นพิธีกรรมที่นำข้าวใหม่ซึ่งเก็บเกี่ยวได้มาเลี้ยงกันเองภายในชุมชน นอกจากนั้นเวลาที่เกิดภาวะฝนแล้งก็จะทำพิธีทางศาสนาเพื่อให้ฝนตก พิธีกรรมดังกล่าวยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่บ้างเป็นครั้งคราวในพื้นที่ที่ยังมีการทำนาอยู่ ปัจจุบันชาวมุสลิมทำนาน้อยลง ส่วนใหญ่จะทำงานอื่น เช่น ขายวัวควายบ้าง ค้าขายอย่างอื่นบ้าง และรับราชการบ้าง การประกอบพิธีทางศาสนาเพื่อให้ฝนตกหรือให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ก็มีน้อยลง

ศาสนาสถานของชาวมุสลิมอาจจำแนกตามอำเภอต่าง ๆ ได้เป็น

อำเภอ	จำนวนมัสยิด
ธัญบุรี	1
คลองหลวง	3
หนองเสือ	2
ลำลูกกา	8

ผู้นับถือศาสนาอิสลามมีทั้งเพิ่มขึ้นและลดลงในขณะเดียวกัน ที่ว่าเพิ่มเกิดจากการเพิ่มสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ ลูกหลานของแต่ละครอบครัว เนื่องจากมุสลิมไม่มีการคุมกำเนิด แต่ละครอบครัวจะมีบุตรหลายคน บุตรหลานก็จะนับถือศาสนามุสลิมตามพ่อแม่ ในขณะเดียวกันผู้ที่เคยอยู่ในสังคมมุสลิมแต่เดิมอาจมีการเปลี่ยนแปลงไป มุสลิมบางคนไปแต่งงานกับคนศาสนาอื่น ไม่ได้นำคนที่ถือศาสนาอื่นมาทำพิธีแต่งงานแบบมุสลิมและประกาศตัวเป็นมุสลิม แม้ว่าจะยังมีศรัทธาในศาสนาอิสลามอยู่ แต่ก็มักจะไม่ไปมัสยิดอีก มุสลิมอื่น ๆ จะถือว่ามุสลิมคนนั้นหลุดจากความเป็นมุสลิม จำนวนมุสลิมซึ่งนับถือมาแต่ดั้งเดิมจึงลดลงไป อย่างไรก็ตาม มุสลิมที่อยู่ในพื้นที่รังสิตบางคนก็ไม่ได้ถือเคร่งครัดนัก ปฏิบัติตัวให้กลมกลืนกับคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ มุสลิมบางคนตักบาตรพระสงฆ์ในศาสนาพุทธด้วย แต่จะเลี่ยงไม่เรียกว่าตักบาตร จะใช้คำว่า "ให้อาหารพระ"

10.4 ความเชื่อทางคริสตศาสนา

การเข้ามาของศาสนาคริสต์ในเขตพื้นที่รังสิตเป็นไปพร้อม ๆ และอาจเกี่ยวเนื่องกับการเข้ามาของชาวญวนและชาวจีนที่นับถือศาสนาคริสต์ซึ่งย้ายมาจากตำบลสามเสน กรุงเทพฯ ในช่วงหลายทศวรรษก่อนและได้มีการผสมกลมกลืนเข้ากับชาวจีนที่เข้ามาอยู่บริเวณนี้ ศาสนาคริสต์ที่เข้ามาในพื้นที่รังสิตสังกัดนิกายคาทอลิค ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ในพื้นที่รังสิตมักจะอยู่กระจัดกระจายกันมากกว่าจะรวมตัวกันอยู่ในละแวกใดละแวกหนึ่งเหมือนกับชุมชนทางพุทธศาสนาและเป็นไปโดยความสมัครใจ เช่น ในครอบครัวหนึ่งอาจจะมีทั้งบุคคลที่นับถือพุทธและนับถือคริสต์อยู่รวมกันก็ได้ กลุ่มความเชื่อของคริสตศาสนาเป็นกลุ่มที่เล็กที่สุดในบรรดากลุ่มทางความเชื่อ มีวัดคริสต์อยู่ 2 แห่งใน 2 อำเภอเท่านั้น ดังนี้

อำเภอ	จำนวนโบสถ์คริสตศาสนา
ธัญบุรี	1
คลองหลวง	-
หนองเสือ	-
ลำลูกกา	1

วัดคริสต์ในพื้นที่รังสิตเกิดขึ้นจากสาเหตุ 2 ประการ คือประการแรกมีผู้บริจาคที่ดิน อีกประการหนึ่ง เนื่องจากบาทหลวงต้องการขยายการเผยแพร่ศาสนาการก่อสร้างวัดมีอย่างค่อยเป็นค่อยไป ใช้เวลาหลายปีจึงก่อสร้างขึ้นเสร็จเรียบร้อย บาทหลวงที่ดูแลในระยะแรก ๆ เป็นฝรั่งซึ่งมีหน้าที่ดูแลวัดอื่นด้วย ระยะหลังเจ้าอาวาสจึงเป็นบาทหลวงไทย เอกสารประวัติของวัดให้ข้อมูลว่าเมื่อสร้างวัดแล้วจำนวนคริสตศาสนิกชนเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ จนต้องสร้างโรงสวดเพิ่ม น่าสังเกตว่าบาทหลวงต้องดูแลรับผิดชอบในการก่อสร้างและปรับปรุงอาคารสถานที่ ตลอดจนหารายได้เข้าวัดด้วย ที่ดูแปลกสำหรับคนนับถือพุทธศาสนาก็คือ บาทหลวงหารายได้เข้าวัดด้วยการเลี้ยงปลา ประวัติการสร้างวัดทั้งสอง คือ วัดพระชนนีของพระเจ้าและวัดพระวิสุทธิวงศ์ ปรากฏในเอกสารมีใจความว่า วัดพระชนนีของพระเป็นเจ้าเกิดขึ้นจากมีผู้บริจาคที่ดินให้ก่อสร้าง ส่วนวัดพระวิสุทธิวงศ์เกิดขึ้นเนื่องจากเจ้าอาวาสวัดกาลหว่าร์ ต้องการขยายการเผยแพร่ศาสนาดังนี้

วัดพระชนนีของพระเป็นเจ้า รังสิต ปทุมธานี

"เมื่อปี 1960 มีสตรีชาวจีนคนหนึ่งเป็นมารดาของเจ้าของโรงน้ำแข็งเซ่งสูงที่รังสิตได้ไปหาคุณพ่อราแป็ง ซึ่งในขณะนั้นเป็นเจ้าอาวาสวัดกาลหว่าร์ และเสนอยกที่ดินแปลงหนึ่งประมาณ 2 ไร่ เพื่อสร้างโรงสวด เมื่อคุณพ่อราแป็งกลับจากพิษณุโลกในต้นปี 1961 คุณพ่อราแป็งจึงขอให้คุณพ่อแปร์เรย์ไปเยี่ยมคริสตังที่รังสิต และสะพานใหม่

ในปี 1967 หลังจากคุณพ่อแปร์เรย์ได้เป็นเหรัญญิกที่ศูนย์เป็นเวลา 2 ปีแล้ว พระอัครสังฆราชยวง นิตโย ได้แต่งตั้งคุณพ่อแปร์เรย์ เป็นปลัดผู้ช่วยคุณพ่อกิมฮั้ง ที่วัดกาลหว่าร์ และมอบหมายเป็นพิเศษให้ท่านมาดูแลคริสตังที่สะพานใหม่ และรังสิต

ในปี 1968 พระคุณเจ้ายวง นิตโย ได้อนุญาตให้คุณพ่อแปร์เรย์ทำการก่อสร้างบ้านหลังหนึ่งเป็นบ้านไม้ 2 ชั้น ชั้นบนใช้เป็นวัด ส่วนชั้นล่างใช้เป็นที่พักของพระสงฆ์ คุณพ่อแปร์เรย์ทำมิสซาแรกที่วัดนี้ในวันที่ 15 สิงหาคม 1969

ในวันอาทิตย์ที่ 30 พฤษภาคม 1971 พระอัครสังฆราชยวง นิตโย ร่วมกับคุณพ่อเลอองอธิการแขวง M.E.P. และคุณพ่อฮั่วเชี้ยง (พระคาร์ดินัล) ได้ทำพิธีเสกวัดใหม่นี้ในพระนามแห่งพระชนนีของพระเป็นเจ้า

มาในปี 1911 ท่านต้องไปบุกเบิกวัดหนองรี ดังนั้นคุณพ่อดีอรังด์จึงต้องขอพ่อปลัดองค์อื่นมาช่วยงานอีก เพราะท่านกำลังก่อสร้างวัดใหม่ เนื่องจากวัดเก่าเล็กเกินไปสำหรับคริสตชนที่นี่ซึ่งกำลังขยายตัว ท่านได้สร้างวัดใหม่เป็นอิฐ แข็งแรงสวยงาม ทำพิธีเสกวันที่ 21 กันยายน 1911 ถวายแด่ครอบครัวศักดิ์สิทธิ์ วัดนี้จึงมีชื่อว่า "วัดพระวิสุทธิวงส์" นอกจากนี้ท่านยังได้สร้างบ้านพักพระสงฆ์อีกด้วย จำนวนคริสตังกำลังทวีขึ้นเรื่อย ๆ จนคุณพ่อดีอรังด์ต้องสร้างโรงสวดอื่น ๆ เพื่อใช้เป็นที่ประชุมแปลคำสอน เช่น ที่คลองสิบ และที่สกัดห้า ปี 1918 ท่านได้เปิดโรงสวดที่หนองจอก คุณพ่อดีอรังด์ดูแลคริสตังที่วัดลำไทรจนถึงปี 1921 ก็ได้เดินทางไปพักผ่อนที่ประเทศฝรั่งเศส

คุณพ่อฟูยาต์ได้เป็นเจ้าอาวาสองค์ต่อมาแทนคุณพ่อดีอรังด์ นอกจากท่านจะต้องดูแลวัดลำไทรแล้วยังต้องปกครองดูแลวัดหนองจอกด้วย ทั้งไปดูแลเองและส่งพ่อปลัดไปแทน จนถึงปี 1935 ท่านได้เดินทางออกจากประเทศไทยไปอยู่ที่บ้านนาซาแร็ธที่ฮ่องกง

คุณพ่อดีอรังด์ได้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดลำไทรอีกเป็นครั้งที่สองจนถึงกรณีพิพาทอินโดจีน ในปี 1941 ท่านต้องออกเดินทางพร้อมด้วยเพื่อนมิชชันนารีอีก 13 องค์ ไปลี้ภัยอยู่ในโคชินไชน่า ปี 1940 คุณพ่ออาแบล ซึ่งเป็นพ่อปลัดก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาส และนับเป็นพระสงฆ์ไทยองค์แรกที่เป็นเจ้าอาวาสของวัดลำไทร นอกจากจะดูแลวัดลำไทรแล้วคุณพ่อยังต้องดูแลวัดหนองจอกด้วย แต่ท่านก็มีพ่อปลัดเป็นผู้ช่วยแบ่งเบางานอยู่เสมอ จนถึงปี 1970 ท่านได้ย้ายไปวัดนครชัยศรี

ในสมัยคุณพ่อบัณฑิต ปรีชาวุฒิ เป็นเจ้าอาวาส ปี 1970 ท่านได้ปรับปรุงบูรณะวัดให้อยู่ในสภาพดี คุณพ่ออติญาณ พงศ์หว่าน (1979-1984) ได้ปรับปรุงบริเวณรอบวัดและหารายได้เข้าวัดโดยการเลี้ยงปลา งานที่สำคัญได้แก่ การดำเนินงานก่อสร้างสะพานข้ามคลองเพื่อให้รถสามารถเข้ามาถึงบริเวณวัดได้ คุณพ่อวิจิตร ลิขิตธรรม (1984-1989) ได้รื้อบ้านพักพระสงฆ์หลังเก่าออกไปและย้ายมาอยู่ในอาคารเรียนซึ่งไม่ได้ใช้ทำการสอนแล้วและปรับปรุงบริเวณบ้านพักพระสงฆ์หลังเก่านั้นให้เป็นถ้ำแม่พระ คุณพ่อประสาร คูรัตนสุวรรณ เป็นเจ้าอาวาสในปี 1989 ได้ซ่อมแซมบูรณะวัดครั้งใหญ่ทั้งภายนอกและภายใน ภายนอกได้ทาสีและซ่อมแซมประตูหน้าต่างรวมทั้งหอระฆังเสียใหม่ ส่วนภายในได้ปรับปรุงบริเวณพระแท่น รวมทั้งได้วาดภาพฝาผนังหลังพระแท่นโดยใช้รูป **การตัดสินครั้งสุดท้าย** (The Last Judgement) ของไมเคิล อันเจโล ในปี 1991"

บทสรุป

การศึกษาเรื่องความเชื่อและศาสนาของประชากรรังสิตในด้านความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงให้ความรู้ที่น่าสนใจมาก อาจสรุปได้ว่าประชากรมีการนับถือศาสนาหลากหลาย คือ มีทั้งความเชื่อในเรื่องวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์แบบดั้งเดิม ความเชื่อในพุทธศาสนา ความเชื่อในศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม ผู้ที่นับถือพุทธศาสนามักเชื่อถือในเรื่องผีสางเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์และไสยศาสตร์ด้วย ความเชื่อของประชากรในพื้นที่รังสิตมีความสัมพันธ์กับการเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ กล่าวคือ ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธและความเชื่อแบบดั้งเดิมเป็นคนมอญและคนไทย

ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่รังสิต ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามมักมีเชื้อสายมลายู ส่วนผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์มักมีเชื้อสายจีนหรือญวน การนับถือศาสนาแตกต่างกันไม่ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน น่าสังเกตว่าจำนวนวัดคริสตศาสนาไม่ได้เพิ่มขึ้นเลยตั้งแต่แรกสร้าง ในขณะที่มัสยิดเพิ่มขึ้นบ้างโดยเฉพาะแถบลำลูกกา ส่วนวัดและสำนักสงฆ์ทางพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นจากเดิมมาก ชาวมุสลิมส่วนหนึ่งไม่ได้เคร่งครัดนัก ทั้งได้พยายามทำตัวให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมที่มีชาวพุทธเป็นส่วนใหญ่ โดยมีการตักบาตรแต่เลี่ยงไปเรียกว่า "ให้ข้าว" หรือ "ให้อาหาร"

วัดส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้าน บางวัดได้รับการสนับสนุนจากคนนอกชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องในแง่เป็นเจ้าของที่ดินหรือมีธุรกิจในบริเวณรังสิต การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับศาสนาในบริเวณพื้นที่นี้ มีทั้งในด้านอาคารสถานที่ ซึ่งมีการก่อสร้างเพิ่มเติมมาก มีลักษณะคงทนถาวรขึ้นและให้ความสำคัญต่อความสวยงามด้วย พระสงฆ์มักเป็นคนในท้องถิ่น ในช่วงเข้าพรรษายังนิยมมีการบวชมาก พระสงฆ์ยังเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน และการทำบุญให้ทานยังถือเป็นกิจที่ชาวบ้านนิยมปฏิบัติ พระสงฆ์จึงไม่มีความเดือดร้อนในเรื่องอาหารการกิน การไปวัดในวันธรรมสวนะเพื่อฟังพระธรรมเทศนาและถือศีลภาวนา เป็นเรื่องของผู้อาวุโส เพราะคนหนุ่มคนสาวต้องทำมาหากิน อย่างไรก็ดี บางวัดได้สร้างโรงเรียนด้วย เด็กนักเรียนในโรงเรียนวัดมีโอกาสใกล้ชิดศาสนา โดยครูพาเข้าไปบ้าง พระมาเป็นผู้อบรมสั่งสอนบ้าง วัดบางแห่งได้ให้อาหารแก่เด็กนักเรียน วัดส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลตามประเพณีในเทศกาลต่าง ๆ โดยเฉพาะการทำศพ บางวัดให้ความสำคัญต่อการพัฒนา กล่าวคือมีการตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อพัฒนาพระสงฆ์ ตั้งโรงเรียนเพื่ออบรมและพัฒนาเยาวชนของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีโครงการพัฒนาในด้านอาชีพให้ชาวบ้านด้วย ในด้านการทำนุบำรุงวัดนั้นได้รับการทำนุบำรุงทั้งจากคนในชุมชนและนอกชุมชน นอกจากวัดธรรมกายซึ่งเป็นวัดของคนนอกชุมชนโดยแท้ มีแนวคิดและแนวปฏิบัติแตกต่างไปจากวัดอื่น ๆ โดยทั่วไป ในบริเวณพื้นที่รังสิตยังมีวัดและสำนักสงฆ์อีกเป็นจำนวนมาก ความสัมพันธ์และบทบาทของวัดและสำนักสงฆ์แต่ละแห่งต่อชุมชนก็คงจะแตกต่างกันไม่มากก็น้อย ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างละเอียดต่อไป อนึ่ง การศึกษานำร่องครั้งนี้เน้นการศึกษาความเชื่อและศาสนาของชาวบ้านทั่วไป ยังไม่ได้ศึกษาความเชื่อและศาสนาของผู้ที่ทำงานในโรงงานต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่จำนวนมากมายในพื้นที่รังสิต มีทั้งคนจากชุมชนและมาจากที่อื่น นับว่าเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าศึกษาอย่างวิเคราะห์เจาะลึกต่อไป

บรรณานุกรม

แถลงเรื่องวัดเขียนเขต กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2537.

บัว นิลเพ็ชร *ศึกษาการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องจักรกลในการทำนาของ ชาวนา อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายและการวางแผนวิทยาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีสังคม(เกริก), 2537

ปรีชา เผือกคเชนทร์ *ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการตัดสินใจเปลี่ยนอาชีพของชาวนา อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2527

มูลนิธิธรรมกาย *20 ปี วัดพระธรรมกาย* พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ, 2533

สำนักงานจังหวัดปทุมธานี *บรรยายสรุปจังหวัดปทุมธานี* ม.ป.ท. , ม.ป.ป.

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี *การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม อำเภอธัญบุรีปีการศึกษา 2537* ม.ป.ท. , ม.ป.ป.

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอหนองเสือ *ข้อมูลสารสนเทศการศึกษา การศาสนา และการ วัฒนธรรมอำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี ปีการศึกษา 2537* ,ม.ป.ท. , ม.ป.ป.

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอลำลูกกา *ข้อมูลสารสนเทศการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ปีการศึกษา 2537,* ม.ป.ท. , ม.ป.ป.

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอคลองหลวง *ข้อมูลสารสนเทศการศึกษา การศาสนา และการ วัฒนธรรม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ปีการศึกษา 2537,* ม.ป.ท. , ม.ป.ป.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี *สมุดรายงานสถิติจังหวัดปทุมธานี* กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด ม.ป.ท. , ม.ป.ป.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจการณ์คณะสงฆ์ พ.ศ. 2455-2460. กรุงเทพฯ. ม.ป.ท., 2537

สารอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ปีที่ 3 ฉบับที่ 3-4 ก.พ. 1991-92. กรุงเทพฯ. 2535

เอกสารประวัติวัดพระชนนีของพระเป็นเจ้าและวัดวิสุทธิ์วงศ์ (เอกสารโรเนียว)

สัมภาษณ์

กรรมการวัดเขียนเขต 6 สิงหาคม 2538

เจ้าอาวาสวัดนาบุญ 4 สิงหาคม 2538 พระสงฆ์วัดนาบุญ 6 สิงหาคม 2538

เจ้าอาวาสวัดเขียนเขตและเจ้าอาวาสวัดมูลจินดาราม 2 ธันวาคม 2537 ,2 พฤษภาคม 2538 และ 6 สิงหาคม 2538

ชาวบ้านคลอง 3 คลอง 4 และคลอง 6 2 ธันวาคม 2537 และ 2 มีนาคม 2538

ชาวนาซึ่งปัจจุบันเป็นนายทุนทำอาชีพสวนส้ม ณ วัดเขียนเขต 20 กุมภาพันธ์ 2538

ประธานสุขาภิบาลอำเภอคลองหลวง 2 มีนาคม 2538

รองศาสตราจารย์ ดร.ปราณี ฟ้าพานิช 28 ตุลาคม 2538

อิหม่ามมัสยิดแก้วนิมิตร์ 5 ตุลาคม 2537

ภาคผนวก ก.

รายชื่อวัดในเขตพื้นที่ 4 อำเภอ คือ ธัญบุรี , ลำลูกกา, คลองหลวง และ หนองเสือ และข้อมูลทะเบียนวัดในจังหวัดปทุมธานี

อำเภอธัญบุรี มี 4 ตำบล 28 หมู่บ้าน มีวัด 9 วัด
เรียงลำดับตามตัวอักษรตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน ดังนี้

1. วัดขุนแก้ว	เลขที่ 17 บ้านคลองสิบ หมู่ที่ 4 ตำบลบึงสนั่น
2. วัดเขียนเขต	เลขที่ 43 บ้านคลองสาม หมู่ที่ 2 ตำบลบึงยี่โถ
3. วัดคลองหนึ่ง	เลขที่ 3 ตำบลประชาธิปัตย์
4. วัดนาบุญ	เลขที่ 98 บ้านคลองรังสิตประยูรศักดิ์ หมู่ที่ 3 ตำบลรังสิต
5. วัดพิชิตปิตยาราม	เลขที่ 1 บ้านคลองสิบสาม ชูชาติกำภู หมู่ที่ 4 ตำบลบึงน้ำรักษ์
6. วัดมูลจินดาราม	เลขที่ 95 คลองรังสิตประยูรศักดิ์ หมู่ที่ 3 ตำบลบึงยี่โถ
7. วัดสระบัว	เลขที่ 30 บ้านคลองสิบเจ็ด หมู่ที่ 1 ตำบลบึงน้ำรักษ์
8. วัดแสงสวรรค์	เลขที่ 18 บ้านคลองสอง หมู่ที่ 6 ตำบลประชาธิปัตย์
9. วัดอัยยิการาม	เลขที่ 8 ถนนชูชาติ หมู่ที่ 4 ตำบลลำผักกูด

อำเภอลำลูกกา มี 7 ตำบล 116 หมู่บ้าน มีวัด 29 วัด
เรียงลำดับตามตัวอักษรตามพจนานุ กรมฉบับราชบัณฑิตสถาน ดังนี้

1.วัดกลางคลองสี่	เลขที่ 24 บ้านคลองสี่สายกลาง ถนนคลองซอยที่ 4 หมู่ที่ 5 ตำบลลาดสวาย
2. วัดเกตุประภา	เลขที่ 12 คลองหก หมู่ที่ 9 ตำบลบึงคำพร้อย
3. วัดคลองขัน	เลขที่ 37 บ้านปากคลองขัน ลำลูกกา หมู่ที่ 3 ตำบลลาดสวาย
4. วัดแจ้งลำหิน	เลขที่ 18 บ้านคลองหกวาฝั่งใต้สายกลาง หมู่ที่ 18 บึงคำพร้อย
5. วัดชัยมังคลาราม	เลขที่ 51 บ้านคลองสิบสองสายกลาง หมู่ที่ 15 ตำบลลำไทร
6. วัดซอยสามัคคี	หมู่ที่ 8 ตำบลคูคต
7. วัดดอนใหญ่	เลขที่ 1 บ้านคลองแปดสายกลาง หมู่ที่ 9 ตำบลลำลูกกา
8. วัดทศทิศาราม	เลขที่ 20 บ้านคลองซอยที่สิบเอ็ดสายกลาง หมู่ที่ 2 บึงทองหลาง

9. วัดทำเลทอง	เลขที่ 52 บ้านคลองสิบ หมู่ที่ 17 ตำบลบึงทองหลาง
10. วัดธัญญะผล	เลขที่ 57 บ้านปากคลองแปด หมู่ที่ 5 ตำบลลำลูกกา
11. วัดนังคัลจันตรี	เลขที่ 32 บ้านคลองเจ็ด หมู่ที่ 5 ตำบลบึงคำพร้อย
12.วัดนิเทศน์ราษฎร์ประดิษฐ์	เลขที่ 66 บ้านคลองสิบสามสายกลาง หมู่ที่ 6 ลำไทร
13. วัดประชุมราษฎร์	เลขที่ 2 บ้านปากคลองหก สายลำลูกกา หมู่ที่ 11 ตำบลบึงคำพร้อม
14. วัดประยูรธรรมาราม	ซอยวิเชียร วิภาวดีรังสิต หมู่ที่ 8 ตำบลคูคต
15. วัดปัญจทายิกาวาส	เลขที่ 1 คลองซอยที่ 5 สายกลาง หมู่ที่ 13 บึงคำพร้อย
16. วัดพิรุณศาสตร์	เลขที่ 27 คลองซอยที่ 10 สายกลาง หมู่ที่ 4 บึงทองหลาง
17. วัดพืชอุดม	บ้านคลองหนึ่ง หมู่ที่ 20 ตำบลคลองหนึ่ง
18. วัดโพสพผลเจริญ	เลขที่ 18 คลองหกวาสายล่าง ลำลูกกา หมู่ที่ 4 ตำบลคูคต
19. วัดมงคลรัตน์	เลขที่ 20 คลองสิบสองสายกลาง หมู่ที่ 13 ตำบลลำไทร
20. วัดราษฎร์ศรัทธาราม	เลขที่ 39 บ้านคลองเจ็ดสายกลาง ลำลูกกา ธัญบุรี หมู่ที่ 4 ตำบลบึงคำพร้อย
21. วัดลาดสนุ่น	เลขที่ 25 บ้านลาดสนุ่น คลองซอยที่ 1 หมู่ที่ 7 ตำบลคูคต
22. วัดลานนา	เลขที่ 20 คลองซอยเก้าซอยกลาง หมู่ที่ 2 ตำบลลำลูกกา
23. วัดสมุห์ราษฎร์บำรุง	เลขที่ 16 คลองซอยที่เก้าสายกลาง หมู่ที่ 1 บึงทองหลาง
24. วัดสายไหม	เลขที่ 37 บ้านสายไหม หมู่ที่ 3 ตำบลคูคต
25.วัดสุวรรณบำรุง	เลขที่ 35 บ้างคลองเก้า หมู่ที่ 11 บึงทองหลางราชวรา
26. วัดโสภณณาราม	เลขที่ 30 คลองซอยที่สิบสองสายกลาง หมู่ที่ 9 บึงคอไห
27.วัดใหม่กลางคลองสิบ	เลขที่ 39/1 บ้านคลองสิบสองสายกลาง หมู่ที่ 9 บึงคอไห
28. วัดใหม่คลองเจ็ด	หมู่ที่ 1 ตำบลบึงคำพร้อย
29. วัดอดิศร	เลขที่ 2 คลองซอยที่สิบเอ็ดสายกลาง หมู่ที่ 1 บึงทองหลาง

อำเภอคลองหลวงมี 6 ตำบล 106 หมู่บ้าน มีวัด 19 วัด
เรียงลำดับตามตัวอักษรตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน ดังนี้

1. วัดกล้าชอุ่ม	เลขที่ 22 บ้านคลองสอง หมู่ที่ 4 ตำบลคลองสอง
2. วัดกลางคลองสาม	เลขที่ 3 บ้านคลองสาม หมู่ที่ 9 ตำบลคลองสาม
3. วัดเกิดการอุดม	เลขที่ 11 หมู่ที่ 5 ตำบลคลองสาม
4. วัดคลองสอง	หมู่ที่ 10 ตำบลคลองสอง
5. วัดคุณหญิงส้มจีน	เลขที่ 28 บ้านคลองหนึ่ง ถนนพหลโยธิน หมู่ที่ 14
6. วัดตะวันเรือง	เลขที่ 9 หมู่ที่ 11 ตำบลคลองสี่
7. วัดบางขัน	บ้านบางขันคลองหนึ่ง หมู่ที่ 8 ตำบลคลองหนึ่ง
8. วัดผลาหาร	เลขที่ 32 ถนนริมคลองหกฝั่งตะวันตก หมู่ที่ 9 คลองหก
9. วัดพระธรรมกาย	เลขที่ 23/2 บ้านคลองสาม หมู่ที่ 7 คลองสาม
10. วัดพืชนิมิต	บ้านคลองหนึ่ง หมู่ที่ 20 ตำบลคลองหนึ่ง
11. วัดเพิ่มทาน	เลขที่ 19 บ้านคลองสี่ หมู่ที่ 4 คลองสี่
12. วัดมงคลพุทธาราม	เลขที่ 38 บ้านคลองสี่ หมู่ที่ 14 ตำบลคลองสี่
13. วัดมูลเหล็ก	เลขที่ 121 บ้านคลองหก หมู่ที่ 14 ตำบลคลองหก
14. วัดศิริจันทาราม	เลขที่ 34 บ้านคลองสี่ หมู่ที่ 13 ตำบลคลองห้า
15. วัดสว่างภพ	เลขที่ 2 บ้านคลองสี่ หมู่ที่ 16 คลองสี่
16. วัดแสวงสามัคคีธรรม	ริมคลองระบายน้ำที่ห้า หมู่ที่ 2 คลองห้า
17. วัดหว่านบุญ	เลขที่ 1 หมู่ที่ 3 คลองหก
18. วัดหัตถสารเกษตร	เลขที่ 33 บ้านคลองห้า หมู่ที่ 8 คลองห้า
19. วัดอู่ข้าว	เลขที่ 48 บ้านคลองเจ็ด หมู่ที่ 22 คลองหก

อำเภอหนองเสือ มี 6 ตำบล 59 หมู่บ้าน มีวัด 19 วัด
เรียงลำดับตามตัวอักษรตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน ดังนี้

1. วัดคลองเก้า	บ้านคลองเก้า หมู่ที่ 1 ตำบลบึงบอน
2. วัดจตุพิธวราวาส	เลขที่ 51 บ้านคลองสิบเอ็ด หมู่ที่ 9 ตำบลศาลาครุ
3. วัดจุฬาจินดาราม	เลขที่ 6 บ้านคลองเก้า หมู่ที่ 6 ตำบลบึงกาสาม
4. วัดเจริญบุญ	เลขที่ 82 บ้านคลองสิบ หมู่ที่ 4 ตำบลบังกาสาม
5. วัดธรรมราษฎร์เจริญผล	เลขที่ 47 บ้านคลองสิบสาม หมู่ที่ 6 หนองสามวัง
6. วัดนพรัตนาราม	เลขที่ 12 บ้านคลองสิบสอง หมู่ที่ 7 ศาลาครุ
7. วัดบึงกาสาม	บ้านคลองซอยที่ 9 หมู่ที่ 7 บึงกาสาม
8. วัดบึงบอน	เลขที่ 1 บ้านคลองแปด หมู่ที่ 3 ตำบลบึงบอน
9. วัดบึงบาประกาสะวัติ	เลขที่ 43 บ้านคลองสิบ หมู่ที่ 5 ตำบลบึงบา
10. วัดปทุมนายก	เลขที่ 45 บ้านคลองสิบสี่ หมู่ที่ 12 ตำบลศาลาครุ
11. วัดโปรยฝน	เลขที่ 64 คลองสิบเอ็ด หมู่ที่ 12 ตำบลบึงบา
12. วัดพวงแก้ว	เลขที่ 39 บ้านคลองแปด หมู่ที่ 5 ตำบลบึงบอน
13. วัดราษฎร์บำรุง	เลขที่ 19 บ้านคลองสิบ หมู่ที่ 5 ตำบลบึงกาสาม
14. วัดศรีคัดณางค์	เลขที่ 25 บ้านคลองเก้า หมู่ที่ 3 ตำบลบึงชำอ้อ
15. วัดศรีสโมสร	เลขที่ 1 บ้างคลองเจ็ด หมู่ที่ 8 ตำบลบึงบอน
16. วัดสอนดีศรีเจริญ	เลขที่ 47 บ้านคลองเจ็ด หมู่ที่ 10 บึงชำอ้อ
17. วัดสุขปุณฑริการาม	เลขที่ 31 บ้านคลองแปด หมู่ที่ 5 ตำบลบึงชำอ้อ
18. วัดสุนทริการาม	เลขที่ 49 บ้านคลองสิบ หมู่ที่ 8 หนองสามวัง
19. วัดแสงมณี	เลขที่ 26 บ้านคลองสิบ หมู่ที่ 3 ตำบลบึงบา

ข้อมูลทะเบียนวัดในจังหวัดปทุมธานี
อำเภอธัญบุรี

ชื่อวัด	ที่ตั้ง		ตั้งเมื่อปี	วิสุงคามปี	หมายเหตุชื่อเจ้าอาวาสหรือลักษณะพิเศษ
	หมู่	ตำบล			
1. วัดชุมแก้ว	4	บึงสนั่น	2454	2476	พระครูวิบูลธัญคุณ
2. วัดเขียนเขต	2	บึงยี่โถ	2435	2524	พระครูศรีธัญญภรณ์
3. วัดคลองหนึ่ง	3	ประชาธิปัตย์	2531	—	ธัญญกิจพระครูโอกาส
4. วัดนาบุญ	3	รังสิต	2427	2437	พระครูธัญวุฒิคุณ
5. วัดพิชิตปิตยาราม	4	บึงน้ำรักษ์	2429	2490	พระครูพิพัฒน์ธัญญเขต
6. วัดมูลจินดาราม	3	บึงยี่โถ	2439	2442	พระครูธัญญเขตคณารักษ์
7. วัดสระบัว	1	บึงน้ำรักษ์	2425	2460	พระครูโสภณธัญกิจ
8. วัดแสงสรรค์	6	ประชาธิปัตย์	2430	2523	พระครูธัญญเขมคุณ
9. วัดอัยยิการาม	4	ลำผักกูด	2440	2504	พระครูวินัยธร (พระชุม โชติปัญโญ)
10. สำนักสงฆ์จันทรสุข (พรหมญาณรังสรรค์)	5	ประชาธิปัตย์	2529	—	พระครูธรรมธรสัมพันธ์ (พรหมญาณรังสรรค์)

ข้อมูลทะเบียนวัดในจังหวัดปทุมธานี
อำเภอคลองหลวง

ชื่อวัด	ที่ตั้ง		ตั้งเมื่อปี	วิสุงคามปี	หมายเหตุชื่อเจ้าอาวาสหรือลักษณะพิเศษ
	หมู่	ตำบล			
1. วัดกลางคลองสาม (วัดบึงอ้ายเสียบ)	9	คลองสาม	2463	2467	พระครูสิริพัฒนาภรณ์
2. วัดกล้าชอุ่ม	4	คลองสอง	2457	2526	พระครูวิริยกิจคุณ
3. วัดเกิดการอุดม	5	ลองสาม	2482	2526	พระครูอุดมธัญญสาร ทตตวณโต
4. วัดคลองสอง	10	คลองสอง	2529	2531	พระอธิการปัญญา สิริบาทโก
5. วัดคุณหญิงส้มจีน	14	คลองหนึ่ง	2478	2480	พระครูพิพัฒน์ปทุมเขต
6. วัดตะวันเรือง	11	คลองสี่	2470	2491	พระครูโฆสิตศีลคุณ
7. วัดบางขัน	8	คลองหนึ่ง	2456	2472	พระมหาสุเมธ จนทสีโล
8. วัดผลาหาร	9	คลองหก	2456	2459	พระครูธัญโสภณ
9. วัดพระธรรมกาย	7	คลองสาม	2520	2522	พระอธิการไชยบุลย์ ธมมช
10. วัดพืชนิมิต	20	คลองหนึ่ง	2468	2485	พระครูพิพัฒน์ธรรมโสภณ
11. วัดเพิ่มทาน	4	คลองสี่	2445	2471	พระสมุห์บุญมี โชติปาโล
12. วัดมงคลพุธาราม	14	คลองสี่	2505	2513	พระอธิการสันติชัย
13. วัดมูลเหล็ก	14	คลองหก	2459	2527	พระประหยัด (รก.)
14. วัดศิริจันทาราม	13	คลองห้า	2445	2453	พระอธิการสวัสดิ์ ฐานจิตโต
15. วัดสว่างภพ	16	คลองสี่	2453	2482	พระครูปทุมกิจโกศล
16. วัดแสวง-สามัคคีธรรม	2	คลองห้า	2505	2532	พระครูพิพัฒน์ปัญญาธร
17. วัดหัตถสารเกษตร	8	คลองห้า	2439	2441	พระมหาเที่ยง ปิยธมโม
18. วัดหว่านบุญ	3	คลองหก	2424	2519	พระครูวิจิตรวรการ
19. วัดอู่ข้าว	8	คลองเจ็ด	2453	2465	พระครูวินัยธรทวี เขมจาโร

ข้อมูลทะเบียนวัดในจังหวัดปทุมธานี
อำเภอลำลูกกา

ชื่อวัด	ที่ตั้ง		ตั้งเมื่อ ปี	วิสุงคามปี	หมายเหตุชื่อเจ้าอาวาสหรือลักษณะพิเศษ
	หมู่	ตำบล			
1. วัดกลางคลองสี่	5	ลาดสวาย	2453	2523	พระครูธัญศีลคุณ
2. วัดเกตุประภา	9	บึงคำพร้อย	2477	2485	พระครูประโชติพัฒนคุณ
3. วัดคลองชัน	3	ลาดสวาย	2440	2528	พระอธิการประเทือง
4. วัดแจ้งลำหิน	18	บึงคำพร้อย	2439	2528	พระเสาร์ (รก.)
5. วัดชัยมังคลาราม	15	ลำไทร	2358	2476	พระครูสิทธิวรกิจ (ช้ง)
6. วัดทศทิศาราม	2	บึงทองหลาง	2435	2449	พระสมุห์ชีด กทหปยโณ
7. วัดชอยสามัคคี	8	คูคต	2530	–	พระครูญาณวิรัติ
8. วัดตอนใหญ่	9	ลำลูกกา	2435	2465	พระครูวิจิตรธรรมรัตน์
9. วัดทำเลทอง	17	บึงทองหลาง	2440	2449	พระอธิการไว อุตตมปัญโญ
10. วัดธัญญะผล	5	ลำลูกกา	2410	2449	พระครูโกวิทอรรถวิบูลย์
11. วัดนังคัลจันตรี	5	บึงคำพร้อย	2436	2441	พระครูพิทักษ์ธัญสาร
12.วัดนิเทศน์ราษฎร์ประดิษฐ์	6	ลำไทร	2437	2479	พระอธิการนิพนธ์ นิปปโก
13.วัดประชุมราษฎร์	11	บึงคำพร้อย	2400	2441	พระครูวิบูลพัฒนคุณ
14.วัดประยูรธรรมาราม	8	คูคต	2421	2526	พระครูโสภณ พัฒนกิจ
15.วัดปัญจทายิกาวาส	13	บึงคำพร้อย	2409	2449	พระครูสมุห์อรุณ สงกิจโจ
16.วัดพิรุณศาสตร์	4	บึงทองหลาง	2443	2449	พระอธิการพยนต์ ภัททโก
17.วัดพืชอุดม	9	ลำไทร	2437	2508	พระครูอุดมภาวนาภิรัติ
18.วัดโพสพผลเจริญ	4	คูคต	2436	2517	พระอธิการสมพร ฐิปุญโญ
19.วัดมงคลรัตน์	13	ลำไทร	2445	2479	พระอธิการบุญเกิด จนทปญโญ
20.วัดราษฎร์ศรัทธาราม	4	บึงคำพร้อย	2433	2530	พระครูอดุลคุณวัฒน์
21.วัดลาดสนุ่น	7	คูคต	2440	2511	พระครูวิบูลวรคุณ
22.วัดลานนา	2	ลำลูกกา	2453	–	พระอำพล โสรปัญโญ

ข้อมูลทะเบียนวัดในจังหวัดปทุมธานี
อำเภอลำลูกกา (ต่อ)

23. วัดสมุหราษฎร์บำรุง	1	ลำลูกกา	2462	2503	พระครูพิทักษ์ธรรมนาถ
24. วัดสายไหม	3	คูคต	2441	2498	พระครูวิเศษภัทรกิจ
25. วัดสุวรรณบำรุงราช	11	บึงทองหลาง	2450	2526	พระครูสุวรรณวรการ
26. วัดโสภณาราม วราราม	9	บึงคอไห	2442	2446	พระครูสิทธิ วรกิจ (รก.)
27. วัดใหม่กลางคลองสิบ	7	บึงทองหลาง	2510	–	พระครูวินัยธรวิเชียร
28. วัดใหม่คลองเจ็ด	1	บึงคำพร้อย	2527	–	พระครูวินัยธรศีละสุเทพ-เตชวโร
29. วัดอดิศร	1	บึงทองหลาง	2440	2479	พระครูอรรถสารคุณ

ข้อมูลทะเบียนวัดในจังหวัดปทุมธานี
อำเภอหนองเสือ

ชื่อวัด	ที่ตั้ง		ตั้งเมื่อ ปี	วิสุงคามปี	หมายเหตุชื่อเจ้าอาวาสหรือลักษณะพิเศษ
	หมู่	ตำบล			
1. วัดคลองเก้า	1	บึงบอน	2523	–	พระครูวิจิตรธรรมวิมล
2. วัดจตุพิธวราวาส	9	ศาลาครุ	2478	2513	พระอธิการนาค
3. วัดจุฬาจินดาราม	6	บึงกาสาม	2511	2511	พระครูสาทรศาสนกิจ
4. วัดเจริญบุญ	4	บึงกาสาม	2479	2492	พระอธิการรมย์ อภิรโต
5. วัดธรรมราษฎร์เจริญผล	6	หนองสามวัง	2479	2491	พระอธิการประสาน ติกขปัญญ
6.วัดนพรัตนาราม	7	ศาลาครุ	2470	2489	พระครูวินัยธร สุชิน โชติวโร
7.วัดบึงกาสาม	6	บึงกาสาม	2522	2526	พระอธิการสนั่น ครุตตจิตโต
8.วัดบึงยอน	3	บึงบอน	2457	2522	พระสมุห์บานเย็น ปญญปชโชโต
9. วัดบึงบาประภาสะวัติ	5	บึงบา	2464	2531	พระครูเมตตาวิหารคุณ
10. วัดปทุมนายก	12	ศาลาครุ	2480	2487	พระครูถาวรบุญวัฒน์
11. วัดโปรยฝน	12	หนองสามวัง	2441	2478	พระอธิการมี ฐิตตธมโม
12. วัดพวงแก้ว	5	บึงบอน	2445	2450	พระอธิการเผือด กตทธมโม
13. วัดราษฎรบำรุง	5	บึงกาสาม	2471	2510	พระอธิการเคน สนุตจิตโต
14. วัดศรีคัคณางค์	3	บึงชำอ้อ	2455	2518	พระครูโสรัตสังฆกิจ
15. วัดศรีสโมสร	8	บึงบอน	2440	2531	พระครูสิริธรรมมานุสิฐ
16. วัดสอนดีศรีเจริญ	10	บึงชำอ้อ	2468	2482	พระครูโสภณธัญญคุณ
17. วัดสุขปุณฑริการาม	5	บึงชำอ้อ	2432	–	พระครูวิมลญาณพิพัฒน์อนุภาทโท
18. วัดสุนทริการาม	8	หนองสามวัง	2478	2511	พระอธิการประเสริฐสมติโต
19. วัดแสงมณี	3	บึงบา	2443	–	พระครูญาณพิพัฒน์

ที่มาของข้อมูล: ฝ่ายแผนงานและติดตามประเมินผล สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดปทุมธานี

ภาคผนวก ข.

รายชื่อมัสยิดในเขตพื้นที่ 4 อำเภอของจังหวัดปทุมธานี(คลองหลวง ธัญบุรี ลำลูกกา หนองเสือ)

อำเภอคลองหลวง มีมัสยิดจำนวน 3 มัสยิด

ลำดับที่	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	สถานที่ตั้ง
1	11	เจริญอิสลาม	52/2 หมู่ 15 ตำบลคลองสอง อำเภอคลองหลวง
2	15	แก้วนิมิตร	หมู่ 4 ซอยแก้วนิมิตร ถนนพหลโยธิน ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง
3	16	ลำสนุ่น	หมู่ 13 ตำบลคลองสอง อำเภอคลองหลวง

อำเภอธัญบุรี มีมัสยิดจำนวน 1 มัสยิด

ลำดับที่	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	สถานที่ตั้ง
1	13	เราะห์หมัดรัสมี	55/1 หมู่ 3 ตำบลบึงน้ำรักษ์ อำเภอธัญบุรี

อำเภอลำลูกกา มีมัสยิดจำนวน 8 มัสยิด

ลำดับที่	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	สถานที่ตั้ง
1	3	แดง	คลอง 14 หมู่ 3 ตำบลบึงคอไห อำเภอลำลูกกา
2	7	นูรุ้ลอิสลาม	คลอง 13 หมู่ 6 ตำบลบึงคอไห อำเภอลำลูกกา
3	9	อัลฮูดา	43 คลอง 13 หมู่ 4 ตำบลบึงคอไห อำเภอลำลูกกา
4	19	อีรอด้าตุ้ลกาแมล	คลอง 8 หมู่ 10 ตำบลลำลูกกา อำเภอลำลูกกา
5	20	ประชาสัมพันธ์	คลอง 13 หมู่ 6 ตำบลบึงคอไห อำเภอลำลูกกา
6	21	ดารุลอิบาดะห์	คลอง 9 หมู่ 3 ตำบลลำลูกกา อำเภอลำลูกกา
7	26	ยามีอุลคอยริยะห์	32 คลอง 13 หมู่ 7 ตำบลพืชอุดม อำเภอลำลูกกา
8	27	กอซีมิสสยามี	34/3 คลอง 8 ฝั่งตะวันออก หมู่ 8 ตำบลลำลูกกา อำเภอลำลูกกา

อำเภอหนองเสือ มีมัสยิดจำนวน 2 มัสยิด

ลำดับที่	เลขทะเบียน	ชื่อมัสยิด	สถานที่ตั้ง
1	12	อีกอมาตุลอิสลาม	หมู่ 9 ตำบลหนองสามวัง อำเภอหนองเสือ
2	24	อัซซอลีฮีน	หมู่ 10 ตำบลหนองสามวัง อำเภอหนองเสือ

ภาคผนวก ค.

รายชื่อโบสถ์คริสตศาสนา

1. วัดพระชนนีของพระเป็นเจ้า รังสิต
   เลขที่ 246/22 หมู่ 1 ตำบลประชาธิปัตย์
   อำเภอธัญบุรี ปทุมธานี 12130
   โทร. 532-2378
   ปีที่ก่อตั้ง 1968
2. วัดพระวิสุทธิวงส์
   เลขที่ 3 หมู่ 21 คลอง 12 ตำบลลำไทร
   อำเภอลำลูกกา ปทุมธานี 12150
   ปีที่ก่อตั้ง 1897

ภาคผนวก ง

ตารางแสดงจำนวนประชากร จำแนกตามศาสนา เพศ และเขตเทศบาล[1] พ.ศ. 2523

เขตและเพศ	รวม	ศาสนา				
		พุทธ	คริสต์	ฮินดู	อื่น ๆ	ไม่ทราบ
รวม	319,650	303,974	1,460	7	2	1,981
ชาย	158,014	150,209	705	5	2	1,050
หญิง	161,636	153,765	755	2	–	841
ในเขตเทศบาล	6,252	6,169	7	–	–	8
ชาย	3,236	3,192	4	–	–	4
หญิง	3,016	2,977	3	–	–	4
นอกเขตเทศบาล	313,398	297,805	1,453	7	2	1,883
ชาย	154,778	147,017	701	5	2	1,046
หญิง	158,620	150,788	752	2	-	837

– ไม่มีข้อมูล 1 ประมาณผลจากข้อมูลตัวอย่างร้อยละ 20

2 รวมขงจื้อ 3 รวมผู้ไม่มีศาสนา

ที่มาแห่งข้อมูลสถิติ: สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2523 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี สมุดรายงานสถิติจังหวัด : ปทุมธานี 2525